

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ У ТВОРАХ ІВАНА ЧЕНДЕЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню фразеології у творах Івана Чендея в лінгвокультурологічному аспекті. Проаналізувавши достатньо значний за обсягом матеріал, авторка доходить висновку про те, що майстерність художнього слова відомого закарпатського письменника ґрунтується на глибокому знанні ним культури, звичаїв рідного краю, які описуються. Неперевершеним є його вміння за допомогою фразеологізмів відтворити мовлення земляків, їхні характери, народні традиції.

Ключові слова: лінгвокультурологічний аспект, фразеологізм, національний менталітет, етнолінгвістика, художній твір, відтворити мовлення.

Summary. The article focuses on linguocultural studying of phraseology in I. Chendey's writing. Having analyzed a sufficient number of his literary works the author draws a conclusion that the skill of writer's works of art is based on profound knowledge of culture, customs of native land under description. Unsurpassed is his ability to reproduce speech of fellow countrymen by means of phraseologisms, their characters, national traditions.

Key words: linguocultural aspect, phraseologism, national mentality, ethnolinguistics, work of art, to reproduce speech.

У наукових працях лінгвістів останніх років чітко визначилося коло лінгвокультурологічних питань, серед яких найчастіше виділяються: мовна картина світу, що складається з фразеологічної картини світу, пареміологічної картини світу, культурні лакуни, національно-культурний компонент значення, культурна конотація, „мовна пам'ять”, традиції мовленнєвої поведінки, фразеологізми як знаки культури та ін. [1-4,8,10-12,17,19,20 тощо]. Водночас зауважимо, що культурологи сьогодні ще недостатньо звертають увагу на мовні аспекти культури, хоча будова й походження мови можуть дати відповідь на багато запитань, що виникають у процесі дослідження. Тому перед сучасними лінгвістами, які вивчають зв'язок мови й культури, постають конкретні питання: що таке лінгвокультурологія, які наукові дисципліни можуть увійти в комплекс лінгвокультурознавчих наук, який статус кожної з них, яким повинно бути методичне забезпечення лінгвокультурологічних дисциплін і, нарешті, яка з наукових дисциплін може дати цілісне й несуперечливе уявлення про зв'язок мови й культури.

Певний внесок у розробку лінгвокультурної проблематики зробила етнолінгвістика, яка вивчає взаємодію лінгвістичних, етнокультурних і етнопсихологічних факторів у функціонуванні й еволюції мови. Ця нова дисципліна ставить, вирішує питання мови й етносу, мови й культури, мови й народної ментальності, мови й міфології. Одна з авторів збірника „Фразеологія в контексте культури” (М., 1999) В.М.Телія у своїй статті визначає три напрями орієнтації: етнолінгвістичний, лінгвокультурологічний і контрастивний. Етнолінгвістична орієнтація, на її думку, спрямована переважно на історично реконструктивний план виявлення культурних смислів у мовних (наприклад, фразеологічних)

єдиничях. Лінгвокультурологічний аналіз виявляє здатність знаків відображати сучасну культурну самосвідомість народу, яка розглядається як основа його ментальності, та виражати її у живому вживанні в текстах різного типу. Контрастивний напрям ставить за мету виявити етнічну або національно-культурну специфіку одиниць (фразеологізмів) тієї чи іншої мови, яку можна встановити на тлі „наївної” картини світу, в утворенні характерних рис якої вони беруть участь [18,15]. Метою лінгвокультурології В.М.Телія вважає виявлення повсякденної культурно-мовної компетенції суб'єктів лінгвокультурної спільноти.

Перед лінгвокультурологією сьогодні гостро стоїть питання про методологію наукового пошуку, вироблення системи методів, методик і прийомів, адекватних глибині й витонченості зв'язків між словом і культурним смислом.

Фразеологізм є, по суті, засобом для передавання інформації, а також інструментом думки й акумулятором культури. Під таким кутом зору фразеосполучення перетворюється в надійне сховище історії, думки й культури народу. І хоча думка про акумулюючу властивість фразеологізму виникла давно, дотепер не розв'язано питання про те, що входить у поняття „культурна пам'ять” слова, яким є механізм етнокультурної акумуляції. Інформативною є уже наявність фразеологізму, оскільки він є результатом осягнення світу розумом, назвою явища матеріальної, духовної та художньої культури.

У цьому сенсі цікаво зазирнути у бездонну криницю літературної творчості майстрів художнього слова, які у своїх творах за допомогою, зокрема й фразеологізмів, творять мовну картину світу. Ми поставили собі за мету зробити спробу проаналізувати у лінгвокультурологічному аспекті фразеологізми у творах одного з найвидатніших закарпатських письменників – Івана Михайловича

Чендея. Джерельною базою нашого дослідження стала його збірка прози „Зелена Верховина” [21]. Мовне багатство художніх творів І.Чендея було предметом дослідження ряду науковців та його колег по перу [5,6,7,16,22 тощо]. Захищено ряд дисертацій, де характеризуються фразеологізми у творах різних письменників, у тому числі – у творах Івана Чендея [13,14,15 тощо]. Проте саме лінгвокультурологічний аспект фразеологічної картини світу, витвореної Іваном Чендеєм, ще не був предметом уваги науковців. У цьому полягає новизна нашого дослідження. Вважаємо наш доробок актуальним, оскільки саме у наш час є нагальна потреба простежити безперечний зв'язок мови й культури нашого народу, зокрема його органічної частини – закарпатських українців, які протягом тривалого часу витворили багате виразово мовлення, яке потребує подальшого осмислення й вивчення, свої неповторні традиції, звичаї, які необхідно зберегти для прийдешніх поколінь. Прозові твори Івана Чендея є надзвичайно благодатним матеріалом саме для такого дослідження.

У зазначених нами творах ми зафіксували близько двохсот фразеологізмів. Як і М.Ф.Алефіренко [20,770], під фразеологізмом розуміємо нарізнооформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фраземотворчій взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів.

Наше дослідження підтвердило тезу Е.Сепіра [17,245] про те, що мова стосовно культури проявляє себе у тому, що вона наділена кумулятивною властивістю накопичувати культуру й успадковувати її, що найяскравіше проявляється у фразеосполученнях. Отже, можемо стверджувати, що мовні відмінності свідчать про відмінності в культурі. Зафіксовані нами фразеологізми відображають культурне тло нашого народу, зокрема жителів Закарпаття, напрям культурного розвитку яких можна встановити за допомогою аналізу походження цих виразів. Практично всі фразеологізми в досліджуваних нами творах І.Чендея відображають весь комплекс діяльнісно-ментального творення дійсності окремим соціумом, у нашому випадку – закарпатськими українцями.

Усе фразеологічне багатство у збірці „Зелена Верховина” ми умовно поділили на декілька семантичних груп.

1. Властивості, якості людини: *бути скупим до бесіди* (с.414) – про неговірку людину; *груді – мура валити*; *руки – роги бикам крутити* (с.200) – про сильну людину; *голіруч обороняє* (с.114) – мужня людина; *на загибель не дає* (с.9) – про відповідальну людину; *лізе на погибель* (с.114) – про мужню людину; *своя кров* (с.422) – рідна людина; *має розум при собі* (с.9) – про розумну людину; *не сидить без діла* (с.30) – про роботящу людину; *кила до землі, а титула до неба* (с.255) –

про недостойну людину, яка зверхньо поводить себе. Як бачимо, за допомогою влучних стійких виразів автор представляє широку палітру властивостей, якостей простого закарпатця: він і сильний, і мужній, і відповідальний, і розумний, і роботящий, і неговіркий тощо. На протигагу сільським трударям – найменший панок уже зовсім не такий. Він (інженер з „Провесни”) поводить себе зверхньо. Тут виявляється майстерність письменника у відтворенні контрасту між властивостями та якостями простого трудівника й пана з а допомогою образних засобів мови.

2. Негативна характеристика осіб: *вгинатися, вдобрятися всякій біді* (с.54) – про людину, яка не витримує важких випробувань; *в бога камінням кидати* (с.35) – робити щось недобре; *коїться на п'яну голову* (с.61) – робити щось як-небудь; *хміль ударив у голову* (с.242) – сп'яніти; *брати гріх на душу* (с.216) – робити щось не по-християнськи; *не шукати собі клопоту* (с.112) – не робити щось зайве; *вуха пашать вогнем* (с.117) – почервоніти від сорому за сказану неправду (про Василя Порадюка із повісті „Терен цвіте”); *з газдою держати руку* (с.169) – підтримувати інтереси багатіїв; *дати калинку поламати, загубити барвінковий вінчик* (с.332) – втратити дівочу честь; *сісти на шию* (с.340) – жити за чийсь рахунок (про вояків королівської армії з оповідання „Чорна хмара”); *нагарбати до шиї тих ґруників* (с.10) – збагатіти; *шкуру дерти на грошах* (с.127) – не платити належно за виконану роботу; *вицідити останню краплю крові* (с.255) – знущатися, поневолювати трударів. Можемо ствердити, що у нашій уяві вималювався образ негативного героя, який чинить не по Божих законах, робить щось абияк, співається, говорить неправду, нехай навіть з ним поведуться несправедливо, живе за чужий рахунок, краде обманом землю від селян. Вражають специфічні вирази на позначення негативних дій дівчини, яка втрачає цнотливість до одруження. Тут задіяні традиційні українські символи дівочої чистоти – *калина* й *барвінок*. Саме ці слова на позначення названих рослин є складовими частинами фразеологізмів.

3. Дії, вчинки, поведінка людини: *ішло як по писаному* (с.8) – щось легко робиться; *губи облизати* (с.55) – бути вдоволеним; *знімати шапку* (перед кимось) (с.33) – принижуватися; *ніякої ради собі не дати* (с.10) – не справитися з труднощами; *викинути за двері* (с.33) – вигнати; *не показувати ноги* (с.34) – не бувати десь; *гріхуватися на себе* (с.35) – звинувачувати себе; *витягати шию півнем* (с.36) – заглядати високо; *переступати пороги* (с.47) – заходити кудись; *губи зціпити* (с.57) – видобути силу; *мозолити руками, мучити кервавим мозолем* (с.60) – важко працювати; *пустити через горло не одного людського глека* (с.62) – споїти багато людей; *показувати зуби* (с.87) – сердитися; *датися навітки* (с.119) – швидко втекти; *не урвати честі* (с.125) – не принизити звертанням; *зволжити обличчя сльозою* (с.181) – заплакати; *відбити (дитину) від грудей* (с.130) – перестати

годувати молоком; *витрясти душу* (с.201) – покарати; *зводити з білого світу* (с.205) – доводити до смерті; *дати дороги гіркі* (с.233) – насварити; *дати по зубах* (с.234), *дрюком по ребрах гладити* (с.244), *пом'якшити ребра* (с.342), *настусати поза ребра* (с.276) – набити; *з села викурювати* (с.306) – виганяти; *не зарити носа в землю* (с.429) – не впасти; *розпускати тканицю* (с.435) – про вагітну жінку, яка повніє; *не класти на когось руки* (с.3350) – не перекладати на когось відповідальність; *трясти драгтям* (с.240) – ходити у бідному одязі. Ця семантична група є найбільш чисельною. Адже дії, вчинки, поведінка людини мотивуються рівнем її розвитку, середовищем, де вона виховувалася, навчалася, працювала. Письменник зумів фразеологічними мовними засобами переконати нас у достовірності тих чи інших вчинків людей. Переважна більшість зафіксованих фразеологізмів цієї групи має негативну конотацію, хоча трапляються поодинокі приклади і позитивного або нейтрального забарвлення.

4. Діяльність особи/неособи в її ставленні до когось: *не збити з думки оповідача* (с.6) – не перебивати когось; *брати суєту на себе* (с.7) – перекладати чийсь клопоти на себе; *Бог святий говорив би твоїми устами* (с.14) – зробити щось добре комусь; *розкривати душу* (с.20), *викладати душу* (с.60), *викладати свою душу* (с.21), *розкривати серце* (с.21) – відверто говорити з кимось; *заглянути в саме серце, в саму душу* (с.123, 225) – зрозуміти когось; *жури собі не причиняйте* (с.47) – не шукайте собі зайвого клопоту; *привести до хати* (с.49) – одружитися; *щедро кидати лопатою гаразду з неба* (с.120) – робити добрі діла; *ворон воронові ока не виклює* (с.34) – зла, недобра людина не підведе собі подібну; *показати на двері* (с.34) – вигнати; *пустити з порожніми руками* (с.49) – не позичити грошей; *вирвати кусень хліба* (с.59) – позбавити роботи; *мало давати на Василеві теревені* (с.61) – не слухати; *наситити сиром землею* (с.141), – вбити; *кінець вчинити* (с.141) – довести до кінця; *дивитися вовкові в зуби* (с.240) – спілкуватися з ворогом; *пускати кпи* (с.277), *скалити зуби* (с.202), *сміха пускати* (с.407) – насміхатися; *зачепив за живе* (с.228) – торкнутися наболілих проблем; *вилити болота* (с.434) – наговорити неправди. Представлені у цій семантичній групі фразеологізми містять ряд дуже цікавих компонентів, що є поширеними в мовленні українців – *Бог, душа, серце*. Тут наявні також фразеологізми із компонентами – назвами тварин: *вовк, ворон*. Характерним є те, що хижацькі вчинки героїв творів І.Чендея порівнюються з вчинками звірів-хижаків. У цій групі спостерігаємо більше фразеологізмів з позитивною конотацією, хоча досить значна кількість є стійких виразів з негативним забарвленням.

5. Позначення мовленнєвої діяльності: *гавкнути чорним псом* (с.6) – сердито крикнути; *не туди завернути* (с.8) – про розмову; *мед і вино чиймись устами пити* (с.364-365) – гарно говорити;

наче когось солодким медом намастити (с.19) – так говорити; *зупинитися на півслові* (с.35) – перестати говорити; *не репетуй як рабин в бужні* (с.37) – не говори голосно; *здійняти рейвах* (с.120) – голосно заговорити; *не промовити одного слова* (с.126) – замовчати; *встрянути своїм словом* (с.127) – втрутитися в розмову; *слова сперло* (с.133), *заціпило в горлі* (с.133) – замовк; *не мели пuste* (с.143) – не говори дурниць; *переливати з пустого в порожнє* (с.146,202) – говорити не по суті; *язики гострити* (с.202) – пліткувати; *тобі язик ходить* (с.211) – багато говориш; *сипле словами як з рукава* (с.230) – багато говорить; *доливати масла в вогонь* (с.240) – загострювати суперечку; *бесіда ні в честь ні в славу* (с.241) – недоречна розмова; *добрим словом не перекинутися* (с.252) – нічого не говорити; *не кидати слів по вітрах* (с.414) – не говорити безвідповідально; *вилити кожне слово з дзвінкою криниці* (с.414) – гарно говорити. Маємо одну з найцікавіших семантичних груп, де опорним виступає **слово**, яке порівнюється з солодким медом, з передзвоном найчистішої джерельної води. Так і хочеться зачерпнути пригоршнею тої чистої води, так і хочеться поринути в таїну найбільшого дива, дарованого нам Богом, – в таїну **слова**. Ось як майстерно Іван Чендей говорить про найпростіші речі, вкладаючи їх в уста своїх героїв.

6. Фізичний, емоційний, фізично-емоційний стан особи: *народитися під щасливою зіркою* (с.60), *всі звізди на мене всипалися* (с.40) – бути щасливим; *кров заїграла* (с.с.80) – бути збудженим; *всі сонця засвітили в моїх очах* (с.40), *ноги підомною зов'яли* (с.40) – знепритомніти; *обмиватися сьомим потом* (53) – стомитися від важкої праці; *підступило до горла* (с.101), *сперло дихання* (с.101) – схвилюваність; *давно над ним трава зеленіє* (с.119), *Богові віддав душу* (с.128), *без часу закусити зуби* (с.128) – померти; *скласти губи до плачу* (с.129) – бути доведеним до плачу; *захолодило в плечах* (с.147) – розхвилюватися; *ні живі ні мертві* (с.430) – злякани; *кров ударила до голови* (с.133) – бути збудженим; *кров холоде* (с.с.43) – дуже переживати. У цій семантичній групі є чимало цікавинок. По-перше, відзначаємо те, що фразеологізми на позначення почуття щастя пов'язуються із ключовим словом *зірка*. Опорним словом у фразеологічних сполуках на позначення почуття збудженості, схвилюваності виступає лексема *кров*. Стан сильного переживання у зафіксованих фразеологізмах пов'язується з дієсловом *холонути*. Спостерігаємо явище синонімії на позначення за допомогою фразеологізмів сумної сторінки завершення людського буття – смерті.

7. Позначення мисленнєвої діяльності: *насідати росм* (с.24) – про думки; *збиратися з думками* (с.32) – задуматися; *прочитати душу* (с.38) – вгадати думки; *не вийти на дорогу* (с.234) – не знайти спільної думки; *до голови не приходило* (с.243) – не здогадався; *морициту лоба* (с.278) –

задуматися; *спало на гадку* (с.432) - згадав. Опорні слова тут – *голова, лоб, душа, думка*.

8. **Висловлення почуттів, емоцій:** *бодай пси твої ребра лизали* (с.134) – щоб ти помер; *прийде на пса мороз* (с.134) – прийде кара; *буде грім бити у ваші пороги* (с.141) – прийде кара. Нечисленна група, представлена особливо насиченими експресією виразами, які допомагають увійти у внутрішній світ героїв прози І.Чендея, зрозуміти їх життя, устремління, надії.

9. **Стан предмета, явища:** *впасті на голову* (с.126) – про біду, нещастя; *земля піде вітром* (с.145) – пропаде; *газдівство піде вихром* (с.145) – пропаде; *сонце в очі блисне* (с.318) – зійде; *на кінці кербач лусне* (с.431) – щось станеться; *латка на латці бідніє на бесагах* (с.180) – про зношені старі предмети побуту. Ключові слова тут – *голова, земля, сонце, вітер (вихор)*.

10. **Місце, напрям, дії, кількість дії:** *замкнута довгий хвіст* (с.10) – іти після всіх; *міряти дорогу* (с.240) - далеко ходити; *лічби їм (грошам) не знати* (с.55) – багато; *не знати рахунку грошам* (с.55) – багато; *добро потекло рікою* (с.5) – багато; *гора з плечей звалилася* (с.64) – стало легше; *міряти з ніг до голови* (с.117), *глянути з ніг до голови* (с.133) – повністю; *в хаті муху чути* (с.199), *муху можна почути* (с.260) – тихо; *на макове зерно* (с.201) – зовсім не...; *замели до крихти* (с.331) – цілком, зовсім; *ледве ноги тягне* (с.406) – повільно. Опорні слова тут *дорога, гроші, голова*. Цікавим є фразеологізм з опорним словом *макове*, що вживається на позначення кількості дії в оповіданні „Зведениця”, коли йдеться про одного з героїв - Гриця, який зовсім не здавався злим.

Оскільки фразеосполучення містять у собі цінні відомості про своєрідність культури української спільноти, то лінгвокультурна сема, що входить у їхнє значення, є в центрі уваги нашого опису. Лінгвокультурний компонент фразеологічного значення (тобто культурні нашарування) розглядаємо як певні знання про культуру, сформовані носіями мови, що зберігаються в їхній пам'яті як частина концептосфери національної мови.

Поглиблене дослідження семантики фразеосполучень сьогодні висунуло на порядок денний необхідність вичленувати культурний компонент у їхньому значенні. Зафіксовані нами фразеосполучення мають культурно-історичні та культурно-побутові асоціації, пов'язані з різними реаліями, такими, як особливості природно-географічного середовища, в якому проживають закарпатці (гори), специфіка суспільно-політичного життя (загарбання рідної землі різними завойовниками), побут, мораль, звичаї, традиції.

Опора на принципи культурології дала змогу визначити роль та місце фразеологізмів у мовній базі закарпатців, встановити їхнє значення як складових елементів мовної картини світу. Дослідження показало, що фразеологізми безпосередніше відображають пізнавальну діяльність членів мовного колективу, описану Іваном Чендеєм у його прозі. Ця діяльність ґрунтується на наївному уявленні про світ, їх ставленні один до одного, до того, що з ними відбувається в цьому світі.

Важливу роль тут відіграють ключові слова – ті, що здатні розкрити особливо значущі концепти української культури: *Бог, слово, сонце, душа, серце, голова, кров, розум, дорога калина, барвінок* тощо. Певної вагомості набуває розкриття культурного компонента значення у ключових словах двох категорій: тих, що відображають культурно-специфічні поняття, і в словах, які збігаються у своїх лексичних значеннях, але різко відрізняються культурно забарвленими значеннями.

Минуле й сучасне поєднується у творах Івана Чендея. У його художніх образах відтворені найвищі категорії моральності людини. За допомогою, зокрема, фразеологізмів, як підтверджує наше дослідження, йому вдалося правдиво зобразити різні прояви життя. У цьому художня оригінальність Чендея-прозаїка. Зафіксоване нами фразеологічне багатство збірки „Зелена Верховина” свідчить про неабияку майстерність патріарха закарпатського письменства Івана Михайловича Чендея. За допомогою письменника ми заглибилися в історію й культуру Закарпаття. Ми ніби разом із героями його творів черпали силу з чистої джерельної води з Тересви, піднімалися на високі ґрунті, були учасниками непростих стосунків, відстоювали правду... Перекидаємо місток у своїй уяві в день сьогоднішній і бачимо, скільки схожих проблем є у нас тепер. Напевно, сила художньої майстерності І.Чендея якраз і полягає в тому, що, прочитавши його твори, можемо у них знайти відповідь на запитання – як жити сьогодні.

На підставі проведеного дослідження можемо стверджувати той факт, що процес фразеологізації виявляє основні закономірності розвитку фразеологічного значення, шляхи його утворення, в основі яких лежать моделі, що демонструють загальні принципи семантичної трансформації і представляють утворення фразеосполучень як когнітивний процес. Проведене нами дослідження, яке дало надзвичайно цікаві результати, безперечно, спонукає нас до подальших наукових пошуків у лінгвокультурологічному руслі.

Література

1. Белова А.Д. Лексична семантика і лінгвокультурні стереотипи// Мовні і концептуальні картини світу: Зб.наук.праць. – К.:Логос, 2002. - №7. – С.43-46.
2. Венжинович Н.Ф. До витоків лінгвокультурології// Studio Germanica et Romanica. – Зб.наук.праць. – Т.3. - №1(7).- Донецьк, 2006. – С.75-83.

3. Венжинович Н.Ф. Лінгвокультурологічний і когнітивний підходи до встановлення фразеологічного значення// Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах.- Зб.наук.праць. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – С.117-128.
4. Винокур Г.О. О задачах истории языка/ Избранные работы по русскому языку. – М.: Просвещение, 1959. – 384с.
5. Життя і творчість Івана Чендея. – www.ukrlib.ua.
6. Жулинський М. Історія його краю – в його творах/ У кн.: Чендей Іван. Вибрані твори в двох томах. – К.: Дніпро, 1982. - С.5-18.
7. Жулинський М. Історія української літератури ХХ ст. – Кн.2. – К.:Либідь, 1998.
8. Зорівчак Р.П. Фразеологія в лінгвокраїнознавчому аспекті// Мовознавство. – 1990. - №3. – С. 76-78. – Рец. на кн.: Ажнюк Б.М. Англійська фразеологія в культурно-етнічному висвітленні. – К.: Наук.думка, 1989. – 136с.
9. Коломієць О.М. Фразеологічна синоніміка мови української художньої прози (на матеріалі творів Є.П.Гуцала). – Автореф. дис. ... канд.філол.наук. – Дніпропетровськ, 2006. – 20с.
10. Кравченко О.В. Лінгвокультурологічний компонент значення і формування культурологічної компетенції// Актуальні проблеми романо-германської філології та Болонський процес//Матер. Міжнар. наук.конф. 24-25 листопада 2004 року. – Чернівці: Рута, 2004. – С.138-139.
11. Левченко О. Фразеологічна символіка: Лінгвокультурологічний аспект: Монографія. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352с.
12. Лисиченко Л. Мовна картина світу та її рівні// Зб. Харківського історико-культурного товариства. Нова серія. – Харків, 1998. – Т.6. – С.129-144.
13. Місеньова В.В. Фразеологічні звороти, які не мають лексичних відповідників (семантичний, прагматичний, культурологічний аспекти). – Автореф. дис. ... канд.філол.наук. – Харків, 2005. – 20с.
14. Назаренко О.В. Українська фразеологія як вираження національного менталітету. – Автореф.дис. ... канд.філол.наук. – Дніпропетровськ, 2001. – 20с.
15. Папіш В.А. Семантико-функціональна природа фразеологізмів у художній прозі закарпатоукраїнських письменників (40-90 рр. ХХ ст.). – Автореф. дис. ...канд філол.наук. – Ужгород, 2003. – 20с.
16. Скунець Петро. Остання осінь патріарха. – www.com.ua.
17. Сэпир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. - М.: Прогресс, 1993. – 316с.
18. Телия В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры// Фразеология в контексте культуры. – М.: Школа. Языки русской культуры. – С.13-24.
19. Ужченко В.Д. Нові лінгвістичні парадигми „концепт-фразеологізм- мовна картина світу”//Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку. – Зб.наук.праць. – Запоріжжя, 2006. – С.146-152.
20. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М.П.Бажана”. – Вид. 2-е, випр. і допов., 2004. – 824с.
21. Чендей Іван. Зелена Верховина. – К.: Дніпро, 1975. – 437с.
22. Чендей Іван – лауреат Національної премії України ім. Т.Г.Шевченка. Довідка про письменника. – www.com.ua.